

УДК 341.81:316.344.43

Борис Черкас

**ПРАВЛІННЯ ТОКТИ І ЙОГО ПОЛІТИЧНІ ПОСТУПКИ НА ЗАХОДІ.
СТОСУНКИ З ГЕНУЕЗЦЯМИ, БОЛГАРАМИ І РУСЬКИМ КОРОЛІВСТВОМ**

Стаття присвячена подіям, що мали місце в Золотій Орді 1305–1312 рр. Цей період характеризується намаганнями хана Токти реанімувати життя держави після кривавої громадянської війни 1298–1304 рр. Хан, не володіючи достатніми силами, був змушений піти на поступки західним сусідам. Руське королівство створило митрополію в Галичі і поширило її церковну владу, а через неї і свій вплив, на Київське князівство і Білгород-Дністровський. Останній, в політичному плані був відданий ординцями в управління Болгарському царству. В Криму італійці поводитися цілком самостійно. Лише 1308–1310 рр. Токта спромігся повернути під свою владу Білгород і частину інших володінь на заході.

Ключові слова: Золота Орда, Токта, Крим, Київське князівство, Руське королівство.

Загибель Чака припинила громадянську війну в Золотій Орді. Проте дезінтегруючі процеси серед Чингізидів не припинилися. Токта, вочевидь, побоюючись залишати центр правого крила далеко на заході, помістив Бурлюка в районі Дону. А його братові Сарайбузі віддав не дунайські володіння Ногая, а яйцькі – тобто ближче до себе. Що стосується земель на захід від Дністра, то їх хан надав власному синові Тукулбузі [1, с. 161–162]. Такий розподіл «здобичі» не міг залишити всіх задоволеними. Цим спробував скористатися молодший син Ногая Турай. Разом зі своїм двором він переховувався від хана в степах, а потім прикочував до Сарайбуги, де отримав притулок. Згодом Турай почав підбурювати Сарайбугу до повстання. Причому в планах заколотників головна роль знову відводилася Крилу Мувала. Для цього вони зі своїми чамбулами перейшли Волгу і наблизилися до ставки Бурлюка. Спроба його вмовити до спільної акції закінчилася для заколотників трагічно. Бурлюк схопив Сайрайбугу і Турая та видав їх Токті (згодом вони були страчені). У той же час син Турая Каракісек зміг уникнути покарання і на чолі трьохтисячного загону втік до Польщі під Краків [1, с. 162; 2, с. 119; 3, с. 384]. Щоправда, Параска висловив думку, що втікачі направилися до Шишмана в Болгарію [4, с. 64]. Проте Ібн Хальдун у літописі говорить про північні краї [3, с. 384]. Б. Спупер писав, що мова йшла про Поділля і Краків [5, с. 297], а Я. Дашкевич, погоджуючись щодо Поділля, другом пунктом називав Галицько-Волинські землі [6, с. 113]. У цій історії з Ногаєвичами кидається в очі факт слабкого контролю хана над підвладними йому володіннями, наприклад, Токта не знає (або знає, але не може нічого вдіяти) про перебування Ногаєвича при Сарайбузі. Втеча Каракісека майже через усе праве крило теж не викликала спротиву емірів. Невипадково Ельмуфатдаль, вочевидь, виходячи з історії про Турая і Сарайбугу [7, с. 196], відносив повне оволодіння Токтою «Кіпчацькими степами» саме до 1304–1305 рр.

Війна вартувала Золотій Орді чимало сил. Декілька областей, як-то Солхатська тьма і улус Курумиши, зазнали розорення і терору. Через Лівобережну Україну пройшли три великі військові походи: Токти 1298 р., Ногая 1299 р. і знову Токти 1300 р.; не кажучи вже про битву на р. Ясі. Буджак став місцем протистояння всередині улусу Ногая. Ці події, помножені на військові втрати у битвах, мали неабияк вплинути на кількість і становище населення, враховуючи, що окрім загибелі мала місце і втеча за кордон. Ми маємо дві згадки про значні еміграції ординців. По-перше, це алани, які чисельністю від десяти [8, с. 231] – до шістнадцяти тисяч пішли до Візантії (більше половини з них були вояками) [9, с. 34; 10, с. 288]. По-друге, це втеча трьох тисяч воїнів Каракісека. Хоча дуже вірогідно, що таких ситуацій було значно більше. Наприклад, Хроніка Литовська і Жмойтська свідчить про присутність татарів у складі литовського війська у його війні з тевтонцями [11]. Отже, повідомлення Ель Макрізі щодо наслідків війни Ногая і Токти: «вбито багато монголів», «вбито із монголів багато народу», – є визнанням доконаного факту [12, с. 436].

До втрат, спричинених війною, слід віднести і кризу системи кочового господарювання. Худоба противника викрадалася, або вирізалася. До того ж внаслідок військових дій порушився цикл кочівель, що також впливало на стан тваринництва. Фіналом усіх цих негараздів стала кліматична криза, що спіткала український степ: 1300–1303 рр. були посушливими [13, р. VIII, Ч. 1–2 (29–30). – С. 51]. Наслідком цього стали, за літописом Ель Макрізі, «падіння коней і овець, дійшло до того, що в них не було нічого їсти і вони продавали дітей і рідних своїх купцям, які привозили їх в Єгипет та інші міста» [12, с. 436].

До людських і матеріальних втрат, додалася і геополітична криза. Внаслідок поразки Ногай зник створений ним західний центр влади в Ісакчі. Численні впливи і залежності, що пов'язували ординську дунайську столицю з внутрішніми «українськими» улусами і сусідніми країнами, різко обірвалися. Багато в чому ситуація в Крилі Мувала нагадувала події часів Курумиши (звичайно, слід враховувати, що за спиною Ордовича стояла Монгольська імперія і велич ординців, що надавало йому неабияку психологічну підтримку). Згадаймо, як Данило піднімав дух своїх вояків на випадок зустрічі з татарами: «А якщо будуть татари, то не вселиться жах у ваші серця!» [14, с. 117]. Тепер же не було ні того, ні іншого. Для того, щоб виправити ситуацію, Токті слід було не просто посадити в західному крилі людину з великими повноваженнями, але й повторити масові переселення народів з інших теренів держави. Але Токта зробити цього не міг. Щодо влади в Крилі Мувала, то, по-перше, відновлення там центру було не вигідно не лише хану, а й місцевій аристократії. Адже усі перемоги Токти над Ногаєм і його дітьми були досягнуті лише завдяки підтримці місцевих емірів. Загалом, саме за часів першої громадянської війни в Золотій Орді на перший план висунулися татарські «нечингізидові» роди. Крім того, слід врахувати, що в перші роки правління увага і сили Токти були прикуті до східного і кавказького напрямів.

Ослаблення ординців на заході позначилося на політиці сусідів. Генуезці доволі швидко починають контролювати торгівлю з суміжними територіями. Так, у столиці Ногай на сьогодні знайдено чималу кількість гібридних монет з емблемами генуезців і Джучидів [15, с. 384]. Справа в тому, що дуалізм у золотоординських монетах на території України не рідкість. Наприклад, один із авторів у своїй монографії, як приклад, наводить цілу низку таких монет. Уже згадувалося про монети зі знаками Ногай і Чаки [16, с. 512–513]. Але такий дуалізм мав місце лише серед членів дому Джучидів. Вочевидь, генуезці, користуючись важким станом ханської влади, спромоглися нав'язати свої умови. М. Руссев пояснює це слабкістю влади Токти і його сина Тукулбуги [15, с. 384]. В. Гюзелев також вважає, що усобиця підірвала владу в Золотій Орді у придунайському регіоні [9, с. 31]. У єгипетських літописах зазначено, що в цей час італійці здійснювали напади на кочовиків. Так, Бейбарс писав, що «Генуезькі Франки, які знаходяться в Криму, Кафі і північних областях... захоплювали татарських дітей, та інше» [2, с. 120]. Такий стан речей, неможливий за попередників Токти, яскраво засвідчував наскільки ослабли його сили в Причорномор'ї. На поступки Токті довелося піти і у ставленні до Болгарії. Тим більше, що саме її правитель Теодор Святослав I, відіграв основну роль в «нейтралізації» Чаки. По-перше, хану довелося «проковтнути» цю образу для Чингізидів. На відміну від руського вояка, який вбив Ногай, болгарський цар залишився в живих. Більше того, його самовільне зайняття трону прийнято Сараєм. Отже, політика контролю над воцарюванням болгарських монархів, що мала місце в попередні роки, відійшла на деякий час в минуле. Головною поступкою болгарам стала передача під їх владу чорноморського узбережжя до Білгород-Дністровського включно [15, с. 386].

Каракісек, втікаючи від хана в Польщу, не був затриманий Галицько-Волинською державою. Отже, тут також мав місце факт відходу від залежницьких стосунків [4, с. 67–68]. У 1301 р. помер Лев Данилович, і престол в Галичині і Волині (внаслідок згасання Василькової лінії) зайняв Юрій I Левович. Об'єднавши князівства в одну державу, він робить своєю столицею Володимир і титулується «королем Русі, князем Ладимирії» [17, с. 65]. М. Грушевський приводив дві характеристики цього князя з джерел: «Був він муж мудрий, ласкавий і для духовенства щедрий; за його управи Руська земля тишилася спокоєм і славилася своїм богацтвом...», та «тогда бо бяше въ своей чести и времени земля Волынская всякимъ обиліємъ и славою преимуца, аще нынѣ по многихъ ратяхъ и не такова» [17, с. 65]. Серед головних досягнень Юрія було відкриття окремої Галицької митрополії [17, с. 65]. Анонімний мандрівник під 1308 р. занотував, що на захід від Дністра бачив лише володіння Болгарії, Угорщини і Русі. Це повідомлення змушує нас поставити питання – яку сторону конфлікту між Токтою і Ногаєм зайняла Галицько-Волинська держава? І чи намагався Юрій I відновити вплив Романовичів на сході за Случчю, як це робили його дід і батько п'ятдесят років тому?

У цьому контексті слід більш детально розглянути питання щодо виникнення митрополії. М. Грушевський розглядав її появу виключно в руслі відносин Галича і Константинополя. А те, що цього не сталося раніше, пояснював повільністю і консервативністю греків [17, с. 65]. Не відкидаючи доводів видатного ученого, вважаємо за потрібне поставити ще одне питання: якою ж була позиція Сараю? Адже зрозуміло, що без дозволу ханів розколу Київської церкви не сталося б. Орда до часів усобиці мала достатньо сил, щоб вплинути на імператора і патріарха. Власне, самій Золотій Орді якраз була вигідна єдина Київська митрополія. Більше того, саме вона була додатковим важелем впливу на володіння Романовичів та князівства на північ від Прип'яті. Гадаємо, що дозвіл Токти на відкриття Галицької митрополії був, по-перше, платою, якщо не за поміч, то принаймні за нейтралітет Лева і Юрія у війні хана з Ногаєм. А, по-друге, був відображенням реального співвідношення сил. Адже митрополія поширювала свою владу не тільки на Галицько-Волинську

землю, але й на Білгород [18, с. 120–137] (а можливо і на частину Київщини). І. Скочилияс висловив думку, що входження Білгородської єпископії до Галицької митрополії «навіть чи відбулося без згоди чи навіть безпосередньої участі Романовичів, які таким чином намагалися тісніше пов'язати цей регіон із своїми володіннями» [18, с. 129]. П. Параска ж писав про поширення влади Юрія на південь до Чорного моря [4, с. 69].

Перенесення Юрієм столиці зі Львова до Володимира переслідувало вочевидь не тільки внутрішні, але й зовнішньополітичні цілі (насамперед, йшлося про безпеку столиці з боку Орди). Справа в тому, що Львів знаходився на території степового клину, який прорізав Галичину на захід. Тому татарам було доволі легко швидким маршем досягнути його. У той же час Володимир був не тільки більш віддаленим географічно, але й перебував у більш сприятливих природних умовах. Крім того, з боку степу він був прикритий Луцьком і Кременцем. У цьому плані слід звернути увагу на результати політики Юрія на заході. Відомо, що саме за його правління втрачено Люблін і Закарпаття. Подив викликає не сама втрата регіонів – врешті-решт це звичайне явище в політичному житті того часу. Виникає інше питання – чому ми не бачимо спроб Юрія і його наступників повернути їх. Особливо це стосується Закарпаття. Адже 1315 р. в Угорщині розпочалася міжусобна війна, і одна зі сторін просила руського князя втрутитися, проте цього не сталося [17, с. 66]. Гадаємо, що відповідь лежить у проблемі реформатування Юрієм і його синами східного напрямку політики. Саме там знаходилися землі, які згідно традицій феодалного права належали їх родові, що було навіть задекларовано в титулі «Правитель Русі», «Король Русі». Східні території були близькі етнічно. Вони також мали значну економічну вагу і головне – «ординське питання» було питанням життя і смерті для руських князів. Слід звернути увагу на характеристику Юрія як правителя, що приніс спокій і збагачення країні. На нашу думку, під спокоєм слід розуміти передусім відсутність татарських вторгнень. Адже лише ординці мали можливості окупувати всю територію держави (це здійснено ще за Лева).

Якими засобами Юрію вдалося це зробити? Адже лише військової сили було недостатньо. Тут слід згадати повідомлення польських хронік про війну Владислава I Локетка проти чеського короля Вацлава II. У 1302 р. польський король, маючи у складі своїх військ загопи татар і русинів, атакував Сандомирщину. У тому ж році місцева і краківська шляхта вибила Владислава і його союзників, причому саме тоді Юрій втратив Люблін. Якщо факт наявності галицько-волинських полків при польському монархові є цілком виправданим – Юрій і Владислав були союзниками (крім того, руський король одружився на сестрі Владислава), то участь у цих подіях татарів є незрозумілою. У попередні роки Орда своїми військами атакувала безпосередніх або більш віддалених сусідів. Наприклад, Русь – Литва, Польща, Угорщина. Болгарія – Сербія, Візантія. В цьому була певна логіка – з одного боку, не дати, наприклад, Русі чи Болгарії відновити могутність, а з іншого не допустити їх союзу з сусідніми країнами. Відповідно, на початку XIII ст. ординській політиці більш притаманним був би напад на володіння Юрія чи Владислава. З ходу подій видно, що кількість татарів не була значною. Відповідно, маємо справу або з втікачами від Токти, або з військом Янджи.

Серед вказаних проблем у степу однією з найсуттєвіших була кліматична – сухе літо і холодна зима. За таких умов у кочовиків різко зменшувалася кількість худоби, а перебування у відкритому степу було екстремальним. Не випадково кочовики часто ухвалювали рішення щодо просування в місця заселення осілого населення. Це питання досить добре висвітлено у книзі І. Кульпіна [19, с. 84]. У одних випадках йдеться про зимування підкорювачів серед підкорених, в інших – осілі нав'язували свої правила гри. На початок століття у співвідношенні сил Курумишевичів і Романовичів перевага явно була на боці останніх, інакше татарська присутність мала б зовсім інші форми. Власне втеча Каракісека до польських земель також засвідчувала зміни у співвідношенні сил (це стосується, зокрема, північно-західної частини правого крила держави Джучидів). Галицько-Волинське князівство звело свою залежність від Золотої Орди до мінімуму чи взагалі вийшло з-під її впливу. Водночас руському королю вдалося поширити свій вплив на інші татарські володіння. М. Ждан припускає, що навіть Київ потрапив під владу Юрія I [13, Р. VIII, Ч. 1–2 (29–30). – С. 57].

Ще під час протистояння Токти і Ногая сталася важлива подія у політичній історії Улусу Джучи. розпочалася внутрішня війна, через яку хан крила Баян змушений був утікати до Токти. Спочатку правитель Сарая відмовився надати допомогу родичу, бо війська були зайняті на заході. Але вже після перемоги над Ногаєм, Токта звернув свій погляд на схід. Баян спершу отримав допомогу на дипломатичному рівні, а вже згодом військово – двадцятитисячне військо [20, с. 44]. Цього вистарчило, щоб повернути престол, але виявилось замало, щоб повністю розправився з ворогом. Як наслідок, у крилі Орди, ще тривалий час відбувалися усобиці. Завдяки такій ситуації Орда потрапляє в залежність від Сарая. Як наслідок, саме з часів Токти, гадаємо, можна ставити знак рівності між поняттями Золота Орда і Улус Джучи.

Токті вдалося припинити війну на Кавказі (щоправда, це здійснено військовими засобами). Восени 1308 р. іранське військо вдерлося у володіння Золотої Орди, проте ординцям вдалося завдати удар ворогу. Хан не скористався перемогою задля нового вторгнення до Азербайджану. Навпаки, він поспішив мирно урегулювати конфлікт. Наслідком цього стало, за словами Бейбарса, відкриття торгового шляху через Дербент [2, с. 120].

Вважаємо, що цікавим є виділення цим єгипетським істориком економічного аспекту проблеми. Тут скоріш за все має місце відображення настроїв придворних кіл. Взагалі правління Токти в XIV ст. характеризувалося проведенням низки значних економічних реформ. Так, проведено грошову реформу, зокрема уніфіковано вагу динара, визначено міста, у яких карбувалася монета [21, с. 86]. Наприклад, до перемоги над Ногаєм один з чеканних дворів перебував в Увезці. Проте згодом хан його там ліквідував. Таким чином, гроші почали карбуватися в Сараї, Салхаті, Гюлістані, Хорезмі. Географічно це відповідало основним напрямкам Шовкового шляху через Золоту Орду. Салхат і Хорезм виступали кінцевими пунктами, а Сарай і Гюлістан центральними регіонами, через які проходив шлях. Саме за Токти будівництво міст набуває масового характеру, відновлено й контакти з Єгиптом.

У 1308 р. війська Токти здійснили напад на генуезькі колонії в Криму. Проте ординцям не вдалося захопити італійців зненацька. Коли військо, послане ханом, вступило до півострова, генуезці посідали на кораблі і втекли. Як результат, татари лише пограбували статки тих, хто мешкав у самому Сараї і поряд з ним [2, с. 120]. Це була перша значна акція Токти, скерована у бік західних володінь. У ставленні до генуезців хан в цілому поведився м'яко. Одразу після закінчення каральної акції 1308 р. вони знову повернулися в Крим, з нижнього Дунаю і Білгороду, за свідченнями джерел, вони взагалі не виходили. Не виключено, що в цілому акція проти генуезців відбулася в рамках відновлення торгівлі, яку ті монополізували. Адже відомо, що на Кавказі хан також відновив торгівлю.

У тому ж році помирають Юрій і його дружина. Можливо, це був збіг обставин, проте не виключено, що йдеться про сплановану акцію ханського двору і королівська родина стала жертвою змови, інспірованої ординцями. Принаймні вже діти Юрія Левовича Андрій та Лев, згідно з джерелами, займають у відношенні до Орди явно ворожу політику.

До кінця життя Токта більше не вдавався до значних військових заходів у правому крилі. Вочевидь, він був змушений миритися з фактом великої влади емірів і сили сусідів. П. Параска звернув увагу, що у перших двох декадах XIV ст., коли діти Ногая зазнали невдачі, джерела не фіксують факти участі татарів в балканських війнах (на відміну від минулого століття) [4, с. 67]. Для того щоб відновити владу над ними слід було організувати значні і відповідно дорогі військові операції. При цьому бути готовим до зменшення прибутків від торгівлі, що, безперечно, мало б місце у випадку війни.

У 1312 р. в тридцятирічному віці помирає Токта. Вже сам факт смерті у катастрофі – судно з ханом перевернулося на Волзі – обумовив, як відзначив Р. Почекаєв, появу чуток щодо навмисного вбивства [21, с. 87]. Після його смерті в державі розпочалася міжусобиця. Хоча Токта і не залишив політичного наступника, чимало державних завдань він покладав на свого сина Ільбасара, якому після смерті Бурлюка віддано посаду беклярбека [21, с. 87]. Проте ханському синові не вдалося захопити владу. Внаслідок змови Ільбасара вбито і ханом став онук Менгу-Тимура Узбек.

Список використаних джерел

1. Эннувейри // Сборник материалов относящихся к истории Золотой Орды. – СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1884. – XVI, 564 с.
2. Бейбарс // Сборник материалов относящихся к истории Золотой Орды. – Т. 1. – С. 119.
3. Ибн Хальдун // Сборник материалов относящихся к истории Золотой Орды. – Т. 1. – С. 384.
4. Параска П. Ф. Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства / П. Ф. Параска. – Кишинев: Штиинца, 1981. – 176 с.
5. Spuler B. Die goldene Horde. Die Mongolen in Rußland 1223–1502. Harrassowitz, Leipzig 1943; 2. erweiterte Auflage ebd, Wiesbaden 1965. – 556 s.
6. Дашкевич Я. Степові держави на Поділлі та Західному Причорномор'ї як проблема історії України XIV ст / Я. Дашкевич // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 10. 2006. – С. 112–121.
7. Эльмуфатдаль // Сборник материалов относящихся к истории Золотой Орды. – Т. 1. – С. 196.
8. Бубенок О. Б. Аланы-Асы в Золотой Орде (XIII–XV вв.) / О. Б. Бубенок. – К.: Истина, 2004. – 327 с.
9. Гюзелев В. Очерци върху историята на България северозток и Черноморието (края на XII – началото на XV век) / В. Гюзелев. – София, 1995. – 137 с.
10. Агусты Алемань. Аланы в древних и средневековых письменных источниках / [Перевод К. Качиев, Д. Медоев]. – М.: Менеджер. – 608 с.
11. Улащик Н. Н. Предисловие «Кройника литовская и жмойтская» / Н. Н. Улащик // Полное собрание русских летописей. – М.: Наука, 1975. – Т. 32. – С. 5–8.
12. Эль Макризи // Сборник материалов относящихся к истории Золотой Орды. – Т. 1. – С. 436.
13. Ждан М. Україна і Золота Орда / М. Ждан

//Український історик. – Денвер, 1964. – Рік. I. – Ч. 4. – С. 2–9; Нью Йорк-Мюнхен, 1970. – Рік. VII. – Ч. 1–3 (25–27) – С. 82–94; 1970. – Рік. VII. – Ч. 4 (28) – С. 61–66; 1971. – Рік. VIII. – Ч. 1–2 (29–30). – С. 44–57; 1971. – Рік. VIII. – Ч. 3–4 (31–32). – С. 44–58. – Р. VIII. – Ч. 1–2 (29–30). – С. 51. 14. Котляр М. Ф. Галицько-волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / М. Ф. Котляр. – К.: Наукова думка, 2002. – 400 с. 15. Руссев Н. Д. Молдавия в «темные века»: материалы к осмыслению культурно-исторических процессов / Н. Д. Руссев // *Stratum plus*. – 09/1999. – № 5. – С. 379–408. 16. Вашари И. Военно-политические контакты с Византией и балканскими странами / И. Вашари // *История татар. Том III. Улус Джучи (Золотая Орда). XIII – середина XV в.* – Казань: Институт истории АН РТ, 2009. – 1056 с. 17. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 3. До року 1340. – Львів, 1905. – 588 с. 18. Скочиляс І. Аспрокастрон-Білгород – кафедра Галицької митрополії у XIV ст. / І. Скочиляс // *Ruthenica VIII* (2009), 120–137. – С. 120–137. 19. Кульпин-Губайдуллин Э. Золотая Орда. Проблемы генезиса Российского государства / Э. Кульпин-Губайдуллин. – М.: Либроком, 2006. – 176 с. 20. Рашид-ад-дин // *Сборник материалов относящихся к истории Золотой Орды.* – Москва-Ленинград: Из-во Академии наук СССР, 1941. – Т. 2. – 308 с. 21. Почекаев Р. Ю. Цари ордынские. Биографии ханов и правителей Золотой Орды / Р. Ю. Почекаев. – СПб.: Евразия, 2010. – 455 с.

Борис Черкас

**УПРАВЛЕНИЕ ТОКТЫ И ЕГО ПОЛИТИЧЕСКИЕ УСТУПКИ НА ЗАПАДЕ.
ОТНОШЕНИЯ З ГЕНУЭЗЦАМИ, БОЛГАРАМИ И РУСЬКИМ КОРОЛЕВСТВОМ**

Статья посвящена событиям, которые имели место в Золотой Орде 1305–1312 гг. Этот период характеризуется стараниями хана Токты реанимировать жизнь государства после кровавой гражданской войны 1298–1304 гг. Хан, не обладая достаточными силами, был вынужден пойти на уступки западным соседям. Русское королевство создало митрополию в Галиче и расширило церковную власть, а через нее и свое влияние на Киевское княжество и Белгород-Днестровский. Последний, в политическом плане, был отдан ордынцами в управление Болгарскому царству. В Крыму итальянцы вели себя вполне самостоятельно. Только 1308–1310 гг. Токта смог вернуть под свою власть Белгород и часть других владений на западе.

Ключевые слова: Золотая Орда, Токта, Крым, Киевское княжество, Руське королевство.

Borys Cherkas

**TOKTA'S REIGN AND HIS POLITICAL CONCESSIONS IN THE WEST.
RELATIONS WITH GENOESSES, BULGARIANS AND RUSSIAN KINGDOM**

The article is devoted to events that happened in the Golden Horde in 1305–1312. This period is characterized by attempts of Khan Tokta to revive the country's life after a bloody civil war of 1298–1304. Not having enough forces, Khan was under the necessity to make concessions for the western neighbours. The Russian Kingdom established a metropole in Galicia and set up its churchdom, and as a result its influence on the Duchy of Kiev and Bilhorod-Dnistrovskiy. The latter, on the political plane, was given by the people of the Golden Horde under the control of the Bulgarian Kingdom. In the Crimea Italians behaved rather independently. Only in 1308–1310 Tokta was able to bring back Bilhorod and a part of other west possessions under his control.

Key words: Golden Horde, Tokta, Crimea, Duchy of Kiev, Russian Kingdom.